

**Metodický materiál
pro předškolní vzdělávání
v oblasti prevence rizikového
chování**

**Metodický materiál vznikl v rámci dotačního titulu
MŠMT Podpora primární prevence v Pardubickém kraji
2020**

Mgr. Jana Klementová
Mgr. Markéta Sychrová

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Teoretická východiska prevence rizikového chování .8	
3. Rámec daný Rámcově vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání	13
3.1 Platnost RVP PV	13
3.2 Hlavní principy Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání	14
3.3 Klíčové kompetence předškolního vzdělávání	15
3.3.1 Kompetence k učení.....	15
3.3.2 Kompetence k řešení problémů.....	16
3.3.3 Komunikativní kompetence	16
3.3.4 Sociální a personální kompetence	17
3.3.5 Činnostní a občanské kompetence	18
3.4 Souvislost klíčových kompetencí s rizikovým chováním	19
4. Výstupy ze statistického šetření	19
5. Obsah ŠVP PV v oblasti prevence rizikového chování-inspirace	30
5.1. Základní cíle prevence rizikového chování (respektive dlouhodobé cíle)	30
5.2 Dílčí cíle prevence rizikového chování	31
5.3 Metody prevence rizikového chování v MŠ	31
5.4 Preventivní program rizikového chování v předškolním vzdělávání	34

5.4.1 Obsah preventivního programu rizikového chování předškolního vzdělávání	34
5.4.2 Návrh struktury preventivního programu pro MŠ	35
6. ŠVP PV a prevence rizikového chování v praxi.....	37
6. Závěr	39
Použité zkratky.....	41
Použité zdroje	41
Příloha.....	43
Prostor pro poznámky	46

1. Úvod

“To je celý tatínek (maminka)...” věta, kterou slýcháme (nebo i používáme?) s odkazem na skutečnost, že dítě se chová nevhodně stejně jako jeho otec, matka... Je to konstatování, které používáme jako omluvu, že chování dítěte již nelze změnit, ovlivnit, že je vše ztraceno?

Ale v jakém jiném období bychom měli dítě vychovávat a rozvíjet nejvíce než v předškolním období? Ano, některé směry říkají, že nejdůležitější je vývoj dítěte do 3 let. Ale opravdu to znamená, že máme “hodit flintu do žita” nebo si “zamnout ruce” a dále nedělat nic? Možnou cestou je věnovat se dítěti/dětem dle nejlepšího vědomí a svědomí a také s profesionalitou, jak nám naše povolání pedagogů předurčuje. Abychom na dítě působili co nejkomplexněji, zahrnujeme do výchovy i prevenci rizikového chování. A mnohdy se na prevenci zaměřujeme, aniž bychom o tom věděli či si snad kladli takové cíle. Už jen “pouhé” vyprávění pohádky o Červené Karkulce může prevenci obsahovat. Nebo vy jste snad žádnému dítěti nevysvětlovali, co je to víno, které Karkulka nese v košíčku babičce?

Proč je prevence rizikového chování důležitá již v předškolním věku? V tomto období si dítě začíná utvářet své postoje, hodnoty a názory. Zároveň je nejvíce ovlivnitelné a je důležité nezanedbat výchovu. A tak zde vzniká prostor pro preventivní aktivity, které pomohou vytvořit dítěti vlastní postoje k rizikovému chování.

Většina odborných publikací či metodických materiálů se zaměřuje na primární prevenci u dětí školního věku. My jsme se pokusily tuto mezeru pro předškolní vzdělávání vyplnit.

Následující text přijměte prosím jako souhrn teoretických i praktických informací a inspiraci pro práci s dětmi v mateřských školách.

Za současný legislativní rámec v oblasti prevence rizikového chování v předškolním věku lze považovat:

1. „Školský zákon“ 561/2004 Sb. § 2 odst.2- Obecné cíle vzdělávání
2. „Školský zákon“ 561/2004 Sb. § 29 odst.1 a odst. 2
3. MŠMT Metodické doporučení k bezpečnosti dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních – Minimální standard bezpečnosti
4. Novela vyhlášky MŠMT 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních v platném znění

Strategické dokumenty:

1. Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže 2019-2027.
2. Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže 2019-2027.
3. Národní strategie prevence snižování škod spojených se závislostním chováním 2019-2027.
4. Krajský akční plán rozvoje vzdělávání Pardubického kraje a Strategie preventivních aktivit a snižování škol spojených se závislostním chováním v Pardubickém kraji 2020-2028.

2. Teoretická východiska prevence rizikového chování

Tato kapitola je podstatná pro porozumění kapitole 4. Výstupy ze statistického šetření – prevence rizikového chování v předškolním vzdělávání.

Definice primární prevence obecně

Prevence (z lat. *praevenire*, předcházet) je soustava opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu, např. nemocem, závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům či násilí. Primární prevence zkoumá předpoklady, podmínky a příčiny jevů, jimž se má bránit, a hledá způsoby, jak jim předcházet; bývá zaměřena na veškeré obyvatelstvo.

Definice primární prevence rizikového chování

Primární prevence rizikového chování je soubor jakýchkoli zdravotních, sociálních, výchovných či jiných intervencí a opatření směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky. (Miovský, Zapletalová, 2006)

Pod pojmem rizikové chování rozumíme takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost. Pojem rizikové chování nahrazuje dříve používaný termín sociálně patologické jevy.

Dle odborné literatury o současné školní prevenci rozlišujeme **devět oblastí rizikového chování**.

- Záškoláctví
- Šikana a extrémní projevy agrese
- Extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- Rasismus, xenofobie
- Negativní působení sekt
- Sexuální rizikové chování
- Prevence v adiktologii
- Spektrum poruch příjmu potravy
- Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Z pohledu předškolního vzdělávání se mohou některé oblasti jevit jako předčasné, ale má-li být prevence efektivní, je třeba rizikovému chování předcházet – posilovat osobnost dítěte a jeho postoje od raného věku. Níže jsou tedy jednotlivé oblasti více rozvedeny.

Záškoláctví

Záškoláctví lze definovat jako neomluvenou absenci žáka základní či střední školy ve škole. Jedná se o přestupek, kterým žák úmyslně zanedbává školní docházku. Záškoláctví může být spojeno s dalšími typy rizikového chování jako je např. zneužívání návykových látek, gambling, dětská kriminalita, prostituce aj., které obvykle negativně ovlivňují osobnostní vývoj jedince. Prevence záškoláctví, způsob omlouvání nepřítomnosti žáků, řešení neomluvené nepřítomnosti a postup zúčastněných subjektů je ošetřen Metodickým pokynem MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví vydaným pod č.j. 10 194/22002–14.

Šikana a extrémní projevy agrese

Do této kategorie se řadí extrémní formy agresivního chování, které jsou namířeny proti druhé osobě (např. fyzické napadení s následkem ublížení na zdraví), proti sobě (sebepoškozování, sebetrýznění, suicidální chování atd.), nebo proti věcem (vandalismus ve smyslu poškozování např. školního majetku, zařízení při sportovních utkáních, sprejerství atd.). Z tohoto hlediska je šikana pouze jednou z mnoha různých podob extrémně agresivního chování.

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě

Jedná se o relativně novou formu rizikového chování z hlediska masového rozšíření. Toto rizikové chování lze definovat jako záměrné vystavování sebe nebo druhých nepřiměřeně vysokému riziku újmy na zdraví nebo dokonce přímému ohrožení života v rámci sportovní činnosti nebo v dopravě (Miovský, 2010, s.76). Patří sem např. tajné závody aut přímo za plného provozu, záměrná jízda pod vlivem psychoaktivních látek, nekvalitně připravené raftové sjezdy divokých řek bez potřebného vybavení a zkušeností, snowboarding v lavinových polích nebo extrémní sjezdy horských kol v nebezpečném terénu bez ochranných pomůcek.

Rasismus, xenofobie

Rasismus a xenofobii charakterizujeme jako soubor projevů směřujících k potlačení zájmů a práv menšin. Jedná se o zastávání rasové nerovnocennosti v jakémkoli smyslu slova a podporování rasové nesnášenlivosti a netolerance vůči menšinám a odlišnostem.

Negativní působení sekt

Sektou označujeme sociální skupinu, jejíž členové sdílí ideologický koncept, jehož prostřednictvím se skupina vymezuje vůči svému okolí, přičemž dochází k postupné sociální izolaci, manipulaci a dalším extrémním zásahům do soukromí jejích členů. (Miovský et al., 2010, s. 76)

Sexuální rizikové chování

Projevy chování, které doprovázejí sexuální aktivity a současně vykazují pro jedince rizika v různých oblastech (zdravotní, sociální atd.) označujeme za sexuální rizikové chování. Lze sem zařadit např. nechráněný pohlavní styk při náhodné známosti, výrazně promiskuitní chování, rizikové sexuální praktiky, kombinaci užívání návykových látek a rizikového sexu, sexuální zneužívání ve všech jeho formách, zveřejňování intimních fotografií na internetu či jejich zasílání mobilním telefonem apod.

Prevence v adiktologii

Aktivity související s užíváním návykových látek, ale také aktivity související s tzv. nelátkovými závislostmi (např. gambling, hraní PC her) lze zahrnout do prevence v adiktologii.

Spektrum poruch příjmu potravy

Jedná se o poruchy, které jsou způsobeny rizikovými vzorci chování ve vztahu k příjmu potravy, které s sebou nesou mnoho zdravotních, sociálních a psychologických potíží.

Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Syndrom CAN zahrnuje různé formy týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, které jsou pro naši společnost nepřijatelné. Do této oblasti řadíme okruh programů zaměřených na

prevenci výskytu těchto jevů, ale i včasné zachycení jejich projevů včetně odpovídající intervence.

Školská primární prevence

Aktuální pojetí primární prevence rozlišuje dva základní typy prevence, a to specifickou primární prevenci a nesespecifickou primární prevenci.

1/Specifická primární prevence je charakterizována konkrétním cílem aktivity – předcházení rizikovému chování. Specifickou primární prevenci členíme dle cílové skupiny na:

- a. všeobecnou primární prevenci,
- b. selektivní primární prevenci,
- c. indikovanou primární prevenci.

Všeobecná primární prevence

Za všeobecnou primární prevenci považujeme takové preventivní působení, kdy jediným zohledňovaným faktorem je věk cílové skupiny (např. skupina předškoláků, žáci 2. ročníku ZŠ). Jedná se o běžnou populaci dětí, mládeže.

Selektivní primární prevence

Oproti všeobecné primární prevenci je již zacílena na skupiny osob, u kterých lze předpokládat rizikové chování.

Indikovaná primární prevence

Primární prevence indikovaná se věnuje jedincům s vyšším předpokladem vzniku a rozvoje rizikového chování. Případně je zacílena na skupiny jedinců, u kterých se rizikové chování již vyskytuje.

2/ Za nespecifickou primární prevenci lze označit aktivity volnočasové, rekreační či kulturní (např. školní badmintonový turnaj, divadelní představení, zdravé vaření, besídka). Většinou se jedná o jednorázové akce, pořádané jednou za školní rok. Cíl nespecifické primární prevence je více obecný – výchova v oblasti zdravého rozvoje osobnosti či životního stylu.

Sekundární primární prevence

Sekundární prevence se věnuje jedincům, kteří jsou významně ohroženi rizikovým chováním, a jejím cílem je zabránit prohlubování takového jednání.

Terciální primární prevence

Typ prevence směřovaný k rizikově se chovajícím jedincům, který se snaží se o minimalizaci dopadu jejich chování na společnost, ale také na jejich vlastní osobu.

3. Rámec daný Rámcově vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání

3.1 Platnost RVP PV

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku.

RVP PV stanovuje elementární vzdělanostní základ, na který navazuje základní vzdělávání a jako takový představuje zásadní východisko pro tvorbu školních vzdělávacích programů i jejich uskutečňování.

RVP PV určuje společný rámec, který je třeba zachovávat. Je otevřený pro školu, učitele i pro děti, a vytváří tak podmínky k tomu, aby každá škola, resp. pedagogický sbor, jakákoliv odborná pracovní skupina, profesní sdružení či každý jednotlivý učitel mohli – za předpokladu zachování společných pravidel – vytvářet a realizovat svůj vlastní školní vzdělávací program.

RVP PV je dokumentem směrodatným nejen pro nositele předškolního vzdělávání (pro učitele), ale také pro zřizovatele vzdělávacích institucí i jejich odborné a sociální partnery.

3.2 Hlavní principy Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání

RVP PV byl formulován tak, aby v souladu s odbornými požadavky současné kurikulární reformy:

- akceptoval přirozená vývojová specifika dětí předškolního věku a důsledně je promítal do obsahu, forem a metod jejich vzdělávání,
- umožňoval rozvoj a vzdělávání každého jednotlivého dítěte v rozsahu jeho individuálních možností a potřeb,
- zaměřoval se na vytváření základů klíčových kompetencí dosažitelných v etapě předškolního vzdělávání,
- definoval kvalitu předškolního vzdělávání z hlediska cílů vzdělávání, podmínek, obsahu i výsledků, které má přinášet,
- zajišťoval srovnatelnou pedagogickou účinnost vzdělávacích programů vytvářených a poskytovaných jednotlivými mateřskými školami,
- vytvářel prostor pro rozvoj různých programů a koncepcí i pro individuální profilaci každé mateřské školy,

- umožňoval mateřským školám využívat různé formy i metody vzdělávání a přizpůsobovat vzdělávání konkrétním regionálním i místním podmínkám, možnostem a potřebám,
- poskytoval rámcová kritéria využitelná pro vnitřní i vnější evaluaci mateřské školy i poskytovaného vzdělávání.

3.3 Klíčové kompetence předškolního vzdělávání

- Kompetence k učení
- Kompetence k řešení problémů
- Kompetence komunikativní
- Kompetence sociální a personální
- Kompetence činnostní a občanské

V kontextu prevence rizikového chování se jeví jako podstatné tyto klíčové kompetence:

3.3.1 Kompetence k učení

- soustředěně pozoruje, zkoumá, objevuje, všímá si souvislostí, experimentuje a užívá při tom jednoduchých pojmů, znaků a symbolů,
- uplatňuje získanou zkušenost v praktických situacích a v dalším učení,
- klade otázky a hledá na ně odpovědi, aktivně si všímá, co se kolem něho děje; chce porozumět věcem, jevům a dějům, které kolem sebe vidí; poznává, že se může mnohému naučit, raduje se z toho, co samo dokázalo a zvládlo.

3.3.2 Kompetence k řešení problémů

- si všímá dění i problémů v bezprostředním okolí; přirozenou motivací k řešení dalších problémů a situací je pro něj pozitivní odezva na aktivní zájem,
- řeší problémy, na které stačí; známé a opakující se situace se snaží řešit samostatně (na základě nápodoby či opakování), náročnější s oporou a pomocí dospělého,
- řeší problémy na základě bezprostřední zkušenosti; postupuje cestou pokusu a omylu, zkouší, experimentuje; spontánně vymýšlí nová řešení problémů a situací; hledá různé možnosti a varianty (má vlastní, originální nápady); využívá při tom dosavadní zkušenosti, fantazii a představivost,
- rozlišuje řešení, která jsou funkční (vedoucí k cíli), a řešení, která funkční nejsou; dokáže mezi nimi volit,
- chápe, že vyhýbat se řešení problémů nevede k cíli, ale že jejich včasné a uvážlivé řešení je naopak výhodou; uvědomuje si, že svou aktivitou a iniciativou může situaci ovlivnit.

3.3.3 Komunikativní kompetence

- ovládá řeč, hovoří ve vhodně formulovaných větách, samostatně vyjadřuje své myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi, rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog,
- dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky (řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými apod.),
- komunikuje v běžných situacích bez zábran a ostychu s dětmi i s dospělými; chápe, že být komunikativní, vstřícný, iniciativní a aktivní je výhodou,
- průběžně rozšiřuje svou slovní zásobu a aktivně ji používá k dokonalejší komunikaci s okolím,

- dovede využít informativní a komunikativní prostředky, se kterými se běžně setkává (knižky, encyklopedie, počítač, audiovizuální technika, telefon atp.).

3.3.4 Sociální a personální kompetence

- samostatně rozhoduje o svých činnostech; umí si vytvořit svůj názor a vyjádřit jej,
- uvědomuje si, že za sebe i své jednání odpovídá a nese důsledky,
- projevuje dětským způsobem citlivost a ohleduplnost k druhým, pomoc slabším, rozpozná nevhodné chování; vnímá nespravedlnost, ubližování, agresivitu a lhostejnost,
- dokáže se ve skupině prosadit, ale i podřídit, při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje; v běžných situacích uplatňuje základní společenské návyky a pravidla společenského styku; je schopné respektovat druhé, vyjednávat, přijímat a uzavírat kompromisy,
- napodobuje modely prosociálního chování a mezilidských vztahů, které nachází ve svém okolí,
- spolupodílí se na společných rozhodnutích; přijímá vyjasněné a zdůvodněné povinnosti; dodržuje dohodnutá a pochopená pravidla a přizpůsobuje se jim,
- při setkání s neznámými lidmi či v neznámých situacích se chová obezřetně; nevhodné chování i komunikaci, která je mu nepříjemná, umí odmítnout,
- je schopno chápat, že lidé se různí, a umí být tolerantní k jejich odlišnostem a jedinečným,
- chápe, že nespravedlnost, ubližování, ponižování, lhostejnost, agresivita a násilí se nevyplácí a že vzniklé konflikty je lépe řešit dohodou; dokáže se bránit projevům násilí jiného dítěte, ponižování a ubližování.

3.3.5 Činnostní a občanské kompetence

- učí se svoje činnosti a hry plánovat, organizovat, řídit a vyhodnocovat,
- dokáže rozpoznat a využívat vlastní silné stránky, poznávat svoje slabé stránky,
- odhaduje rizika svých nápadů, jde za svým záměrem, ale také dokáže měnit cesty a přizpůsobovat se daným okolnostem
- chápe, že se může o tom, co udělá, rozhodovat svobodně, ale že za svá rozhodnutí také odpovídá,
- má smysl pro povinnost ve hře, práci i učení; k úkolům a povinnostem přistupuje odpovědně; váží si práce i úsilí druhých,
- zajímá se o druhé i o to, co se kolem děje; je otevřený aktuálnímu dění,
- chápe, že zájem o to, co se kolem děje, činnost, pracovitost a podnikavost jsou přínosem a že naopak lhostejnost, nevíšimavost, pohodlnost a nízká aktivita mají svoje nepříznivé důsledky,
- má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami normami i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat,
- spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky, rozumí jejich smyslu a chápe potřebu je zachovávat,
- uvědomuje si svá práva i práva druhých, učí se je hájit a respektovat; chápe, že všichni lidé mají stejnou hodnotu,
- ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí a že je může ovlivnit,
- dbá na osobní zdraví a bezpečí svoje i druhých, chová se odpovědně s ohledem na zdravé a bezpečné okolní prostředí (přírodní i společenské).

3.4 Souvislost klíčových kompetencí s rizikovým chováním

Z výše uvedeného vyplývá, že všechny klíčové kompetence obsažené v RVP PV jsou v tématu prevence rizikového chování důležité. Je však také zřejmé, že některé z nich jsou pro realizaci prevence rizikového chování velmi podstatné. Jedná se zejména o sociální a personální kompetence a také o činnostní a občanské kompetence. Úrovně těchto kompetencí stanovených v RVP PV v podstatě definují podstatný obsah prevence rizikového chování PV.

Při tvorbě ŠVP tedy doporučujeme při definování těchto klíčových kompetencí navrhnout konkrétní formy a metody práce, které vedou k rozvoji těchto kompetencí, respektive dovedností či postojů.

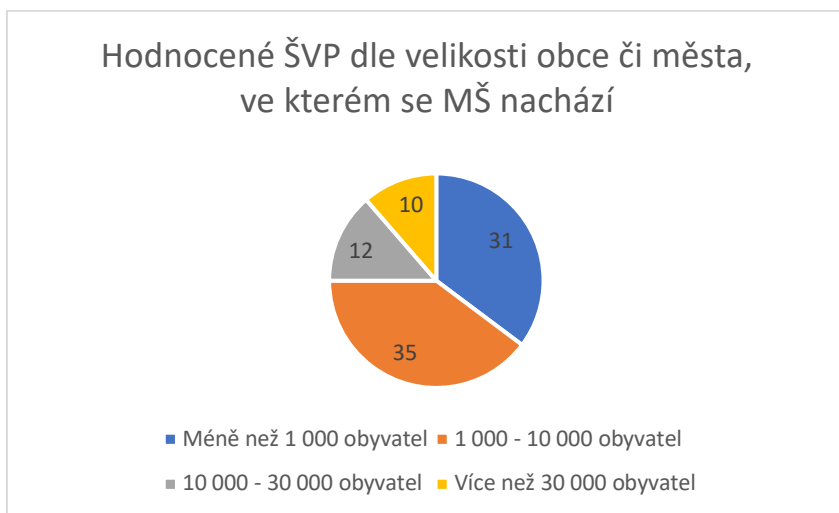
4. Výstupy ze statistického šetření

Jednou z aktivit projektu Pardubického kraje Podpora primární prevence v Pardubickém kraji, v rámci, kterého vznikla i tato publikace, byla evaluace. Zaměřili jsme se na získání statistických dat k problematice primární prevence rizikového chování v mateřských školách, kterých bylo ke dni 21. 10. 2020 v Pardubickém kraji zřízeno 321. Tato aktivita byla rozdělena na dvě oblasti:

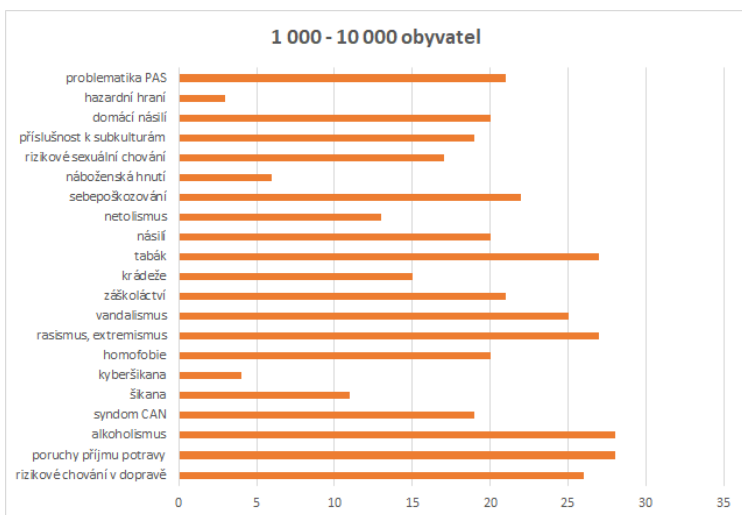
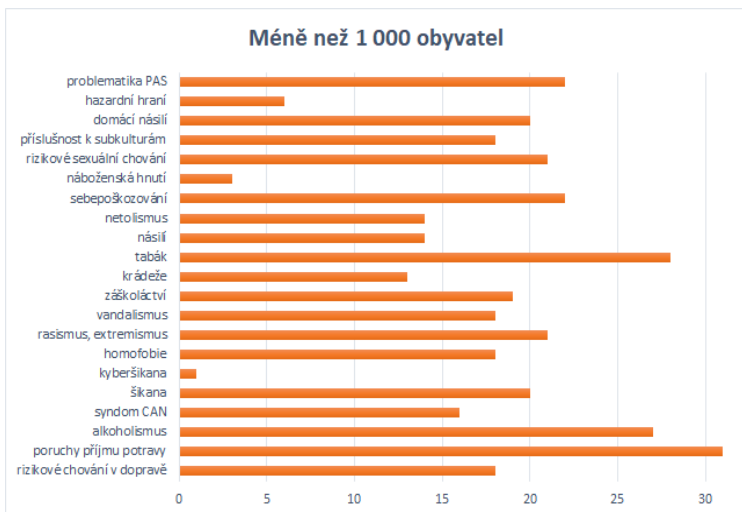
- A) získání údajů, jak je v mateřských školách pracováno s tématy z primární prevence, jaké údaje jsou uvedeny ve ŠVP mateřských škol,
- B) dotazníkové šetření v mateřských školách Pk.

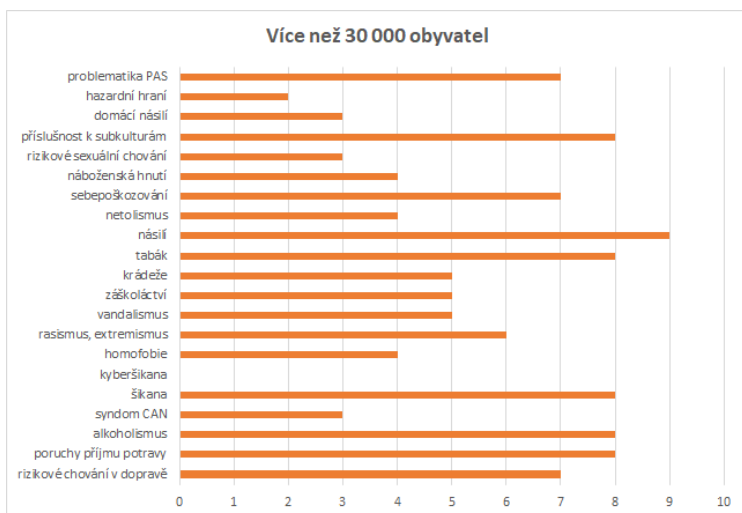
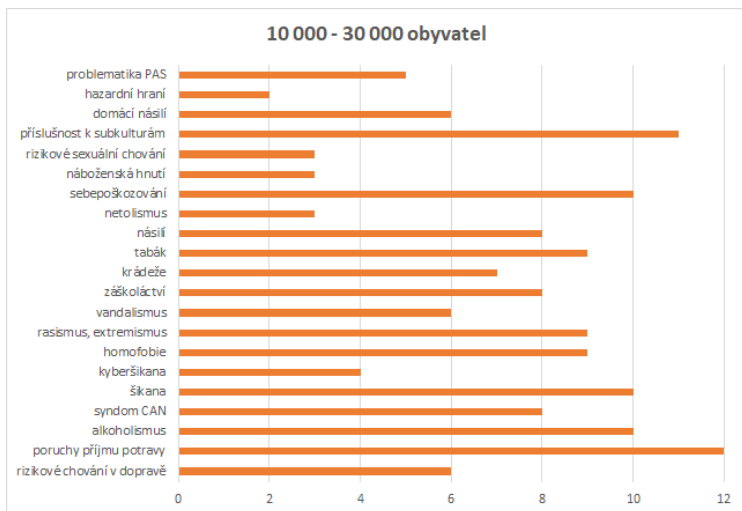
Sběr dat pro část A) probíhal v červnu – září 2020. K získání údajů o realizaci primární prevence rizikového chování byly využity všechny ŠVP dostupné na webových stránkách MŠ v Pk. Celkem jsme pracovali s 88 ŠVP.

Pro hlubší náhled na problematiku byly mateřské školy rozděleny do čtyř kategorií dle velikosti obce či města, ve kterém jsou zřízeny, tj. kategorie méně než 1 000 obyvatel, 1 000 – 10 000 obyvatel, 10 000 – 30 000 obyvatel a více než 30 000 obyvatel. Zastoupení evaluovaných ŠVP dle velikosti obce či města znázorňuje níže uvedený graf.

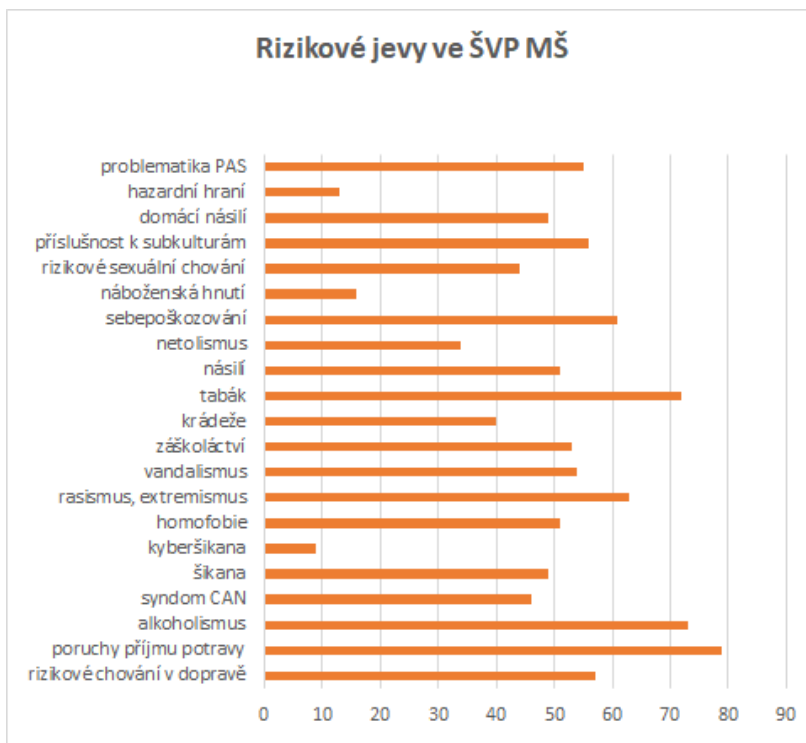
Jedním z kritérií sledovaných ve statistickém šetření bylo, který typ rizikového chování z hlediska prevence, je rozpracován ve ŠVP MŠ. Následující čtyři grafy uvádějí zjištěná data, kdy je sledována i velikost obce či města, ve kterém se MŠ nachází.

Shrneme-li všechna výše uvedená data do jednoho celku, je zřejmé, že MŠ se ve ŠVP nejvíce zaměřují na prevenci poruch příjmu potravy, a dále na prevenci závislostí v podobě alkoholismu a tabakismu. Naopak nejméně častým typem primární prevence, který se ve ŠVP MŠ vyskytuje je hazardní

hraní a kyberšikana. Více viz graf “Rizikové jevy ve ŠVP MŠ” níže.

V rámci vyhodnocování ŠVP jsme se zaměřili také na metody a formy, kterými je primární prevence rizikového chování v MŠ realizována (dle údajů z hodnocených ŠVP). Nejčastěji se tak děje prostřednictvím sociálního, kooperativního, prožitkového a situačního učení. Využívány jsou názorné a praktické ukázky, dramatizace, práce s příběhy nebo pohádkami.

Aktivity jsou realizovány v komunitním kruhu, při besedách či preventivních programech. Některé MŠ zařazují i adaptační program pro nové žáky. Dále též při lyžařském výcviku,

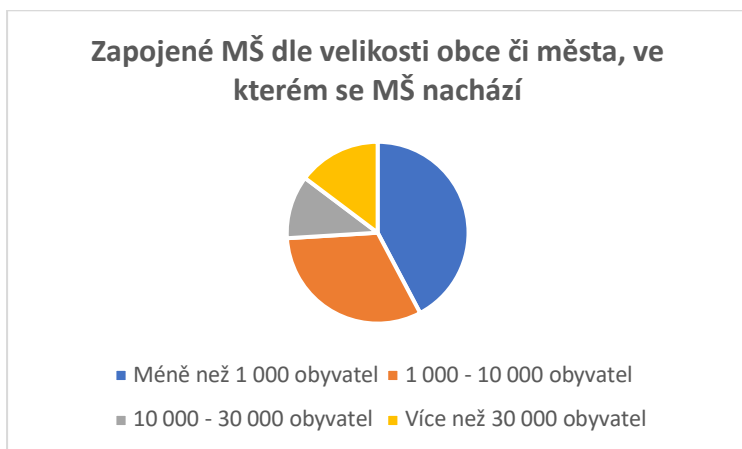
plaveckém výcviku či jiných sportovních aktivitách, výletech, na dopravním hřišti.

Využívány jsou také výtvarné, hudební a dramatické činnosti, návštěvy výstav.

Ze ŠVP je zřejmé, že prevence je často realizována za spolupráce s hasičskými sbory, Policií ČR, SPC, PPP, ZŠ, ZUŠ, kulturním centrem, divadly, knihovnami, prostřednictvím projektu Cepík, TJ Sokol, rodinným centrem, klubem důchodců, zubní ordinací, nemocnicí či sanatoriem.

Od 15. 9. 2020 do 20. 10. 2020 probíhala část B) dotazníkové šetření v mateřských školách Pk, do kterého se zapojilo 80% MŠ z Pk (přesně 258 MŠ z 321 MŠ v Pk). Vzor dotazníku je přílohou tohoto metodického materiálu.

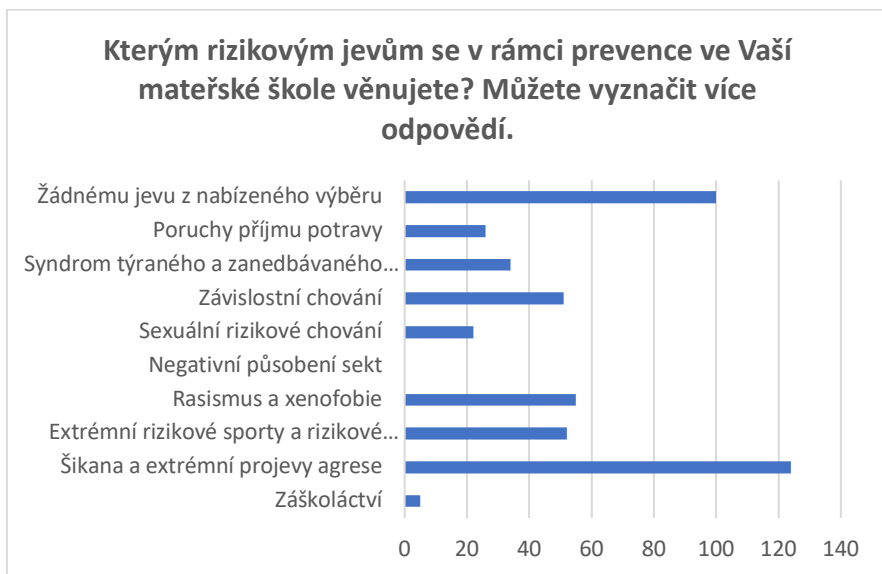
I v dotazníkovém šetření zůstal model rozdělení MŠ dle velikosti obce či města ve kterém se nachází. Přehled zapojených MŠ je na grafu níže.

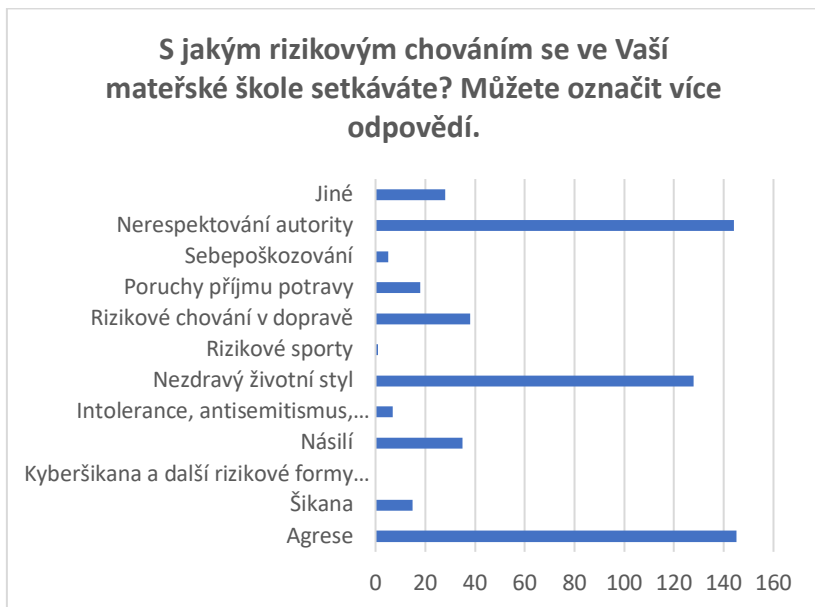
Z odpovědí respondentů na otázku, kterým rizikovým jevům se v rámci primární prevence věnují vyplývá, že nejčastěji se zaměřují na téma šikany a extrémních projevů agrese. Druhý nejvyšší počet odpovědí byl u položky nazvané „žádnému jevu z nabízeného výběru“, přičemž výběr zahrnoval všechny základní oblasti rizikového chování. Nelze tedy určit, čím se tyto MŠ v rámci primární prevence zabývají.

Odpovědi respondentů nejsou ani ve shodě s daty, která byla zjištěna evaluací ŠVP MŠ, kde je prevence nejčastěji směřována na prevenci poruch příjmu potravy a látkových závislostí.

Z šetření také vyplývá, že se MŠ vůbec nevěnují tématu negativní působení sekt. Nejméně je pozornost věnována prevenci záškoláctví. Více znázorňuje graf níže.

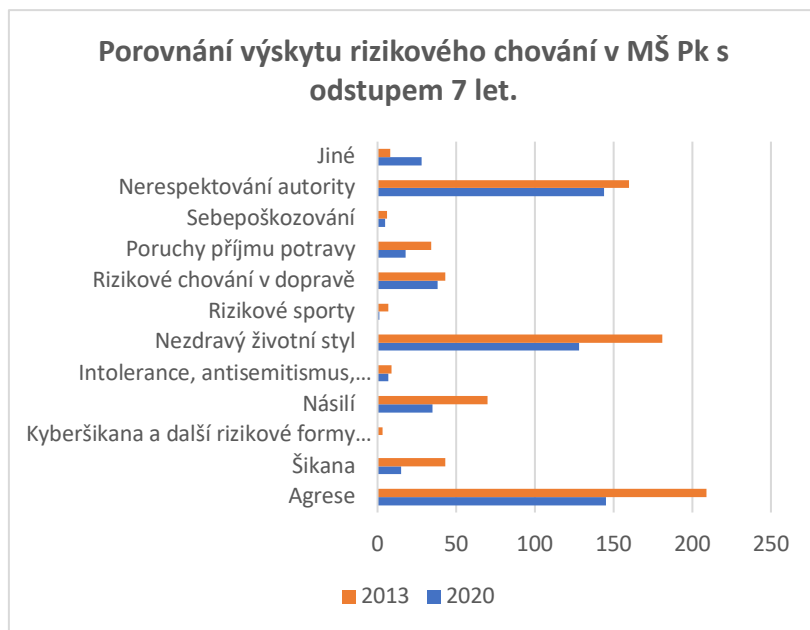

Dalším srovnáním, které je z dotazníkového šetření možné provést, je zaměření se na odpovědi „S jakým rizikovým chováním se ve Vaší mateřské škole setkáváte?“ Ve velké míře je uváděno nerespektování autority, nezdravý životní styl a agrese. Viz graf níže.

Data lze porovnat s výstupy dotazníkového šetření z roku 2013, které realizovala také Pedagogicko-psychologická poradna Ústí nad Orlicí, a ve kterém za nejčastěji vyskytující se rizikové chování byla označována agrese, nerespektování autority a nezdravý životní styl. Přestože je ve všech sledovaných položkách v šetření v roce 2020 zřejmý nižší výskyt všech uvedených projevů rizikového chování, stále zůstávají tyto tři

oblasti (nerespektování autority, nezdravý životní styl a agrese) výrazně problematické. Detailněji je znázorněno v grafu níže.

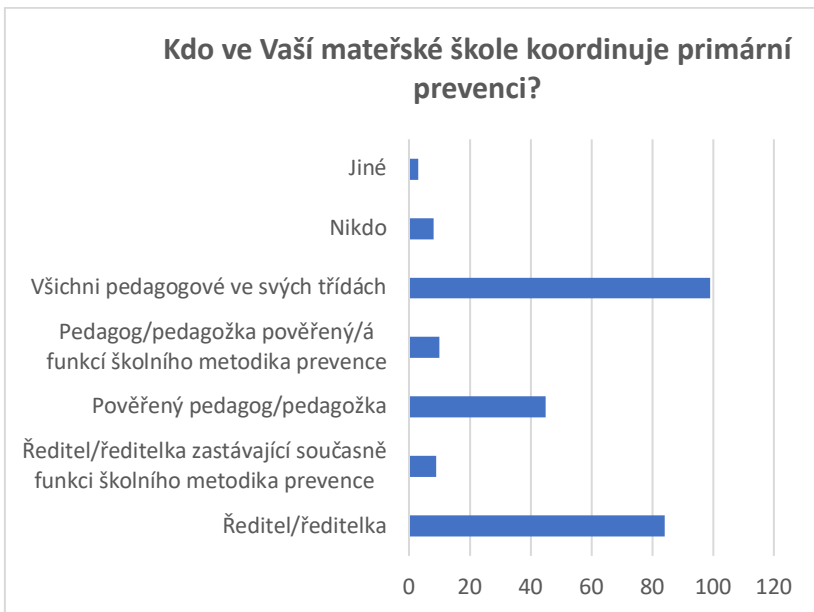
Další otázky z dotazníkového šetření byly orientovány na zmapování formálních a organizačních náležitostí v realizaci primární prevence v MŠ. Kdo ve Vaší mateřské škole koordinuje primární prevenci?

Koordinaci primární prevence zajišťuje nejčastěji ředitel/ka MŠ, druhým nejčastějším modelem je koordinace prevence pedagogy ve svých třídách. Funkce školního metodika prevence je zavedená v minimálním počtu MŠ.

Má Vaše škola vytvořený Minimální preventivní program (Preventivní program)?

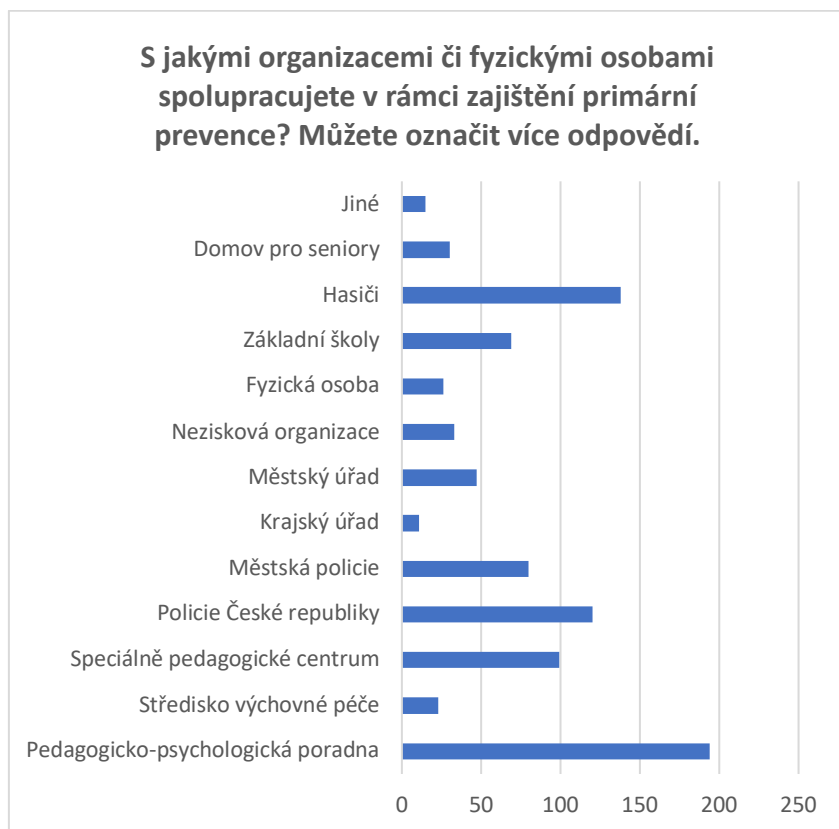
Preventivní program má dle odpovědí vytvořeno 88% MŠ Pk.

Podrobnější data viz grafy níže.

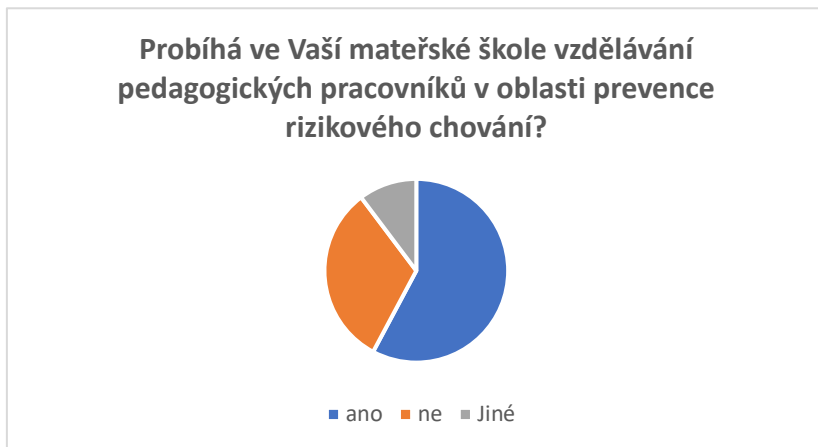

S jakými organizacemi či fyzickými osobami spolupracujete v rámci zajištění primární prevence?

Na zajištění primární prevence spolupracují dle dotazníkového šetření MŠ různé organizace, spolky apod. Nejvíce uváděnou organizací je Pedagogicko-psychologická poradna. Nicméně tento údaj nelze potvrdit, např. ve školním roce 2019/2020 spolupracovaly v oblasti zajištění primární prevence s Pedagogicko-psychologickými poradnami Pk 3 MŠ. Dále MŠ označují za spolupracující organizace policii a hasiče.

Informace o MŠ doplňují údaje o vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování. Jak ukazuje graf níže, vzdělávání se účastní 59% pedagogů.

5. Obsah ŠVP PV v oblasti prevence rizikového chování-inspirace

5.1. Základní cíle prevence rizikového chování (respektive dlouhodobé cíle)

- podpora zdravého životního stylu dětí
- zajistit povědomí dětí o různých formách rizikového chování a jeho důsledcích
- obeznámit děti s možnostmi předcházení a řešení důsledků rizikového chování

5.2 Dílčí cíle prevence rizikového chování

Seznámit děti:

- se základními informacemi z oblasti rizikového chování
- s různými důvody, proč se lidé chovají rizikově
- s tím, jak škodlivý vliv má rizikové chování na lidský organismus
- s tím, že ony samy jsou za rizikové chování zodpovědné
- s možnostmi předcházení a řešení šikany
- s nebezpečím plynoucím z manipulace s použitými jehlami a stříkačkami, s možností nákazy závažnými chorobami
- s tím, proč je důležitá existence určitých norem, předpisů a zákonů pro možnost spokojeného života každého člena společnosti
- s tím, proč je důležité brání většiny léků pouze na doporučení lékaře
- s riziky nedodržování základní osobní hygieny
- s různými typy potravin, které se řadí k tzv. zdravým nebo nezdravým
- s podstatou přátelství, kamarádství a jeho důležitosti pro lidský život
- s důležitostí pomoci v mezilidských vztazích
- s riziky kontaktu s neznámými lidmi
- s rizikovými sporty a bezpečností v dopravě
- s riziky sexuálního zneužívání a syndromu CAN

5.3 Metody prevence rizikového chování v MŠ

Metody v primární prevenci Skácelová (in Miovský, 2012, s. 111-112)

Metody slovní (verbální)

Účastníci programu vnímají a chápou slovní projev lektora. Nedoporučuje se tyto metody aplikovat samostatně, ale pouze v kombinaci s jinými aktivizačními metodami. Mezi tyto slovní metody patří:

o Vyprávění – je založeno na předávání poznatků a zkušeností. V praxi se nejčastěji využívá pro mladší školní věk. Tento typ metod je pro jedince konkrétní, živý a dramatický. Často jsou zde využívány emocionální přístupy, které mají vyvolat u posluchačů citové zaujetí.

o Vysvětlování – konkrétního tématu pomáhá účastníkům pochopit podstatu problému a jeho osvojení. Vysvětlování záměrně navazuje na již získané poznatky a zkušenosti žáků.

o Přednáška – jako nejnáročnější slovní metoda, jak pro lektora, tak pro účastníky samotné. Využívána pro děti ve starším školním věku, které jsou schopny udržet pozornost a soustředit se delší dobu. **V oblasti primární prevence se tato metoda spíše nedoporučuje, případně pouze v kombinaci s jinými metodami.**

Metody slovní dialogické

Při využívání této metody dochází k výměně názorů mezi lektorem a účastníky programu nebo mezi účastníky navzájem. Efektivní jsou tyto metody například při práci ve skupinách, kdy podporují aktivní zapojení všech zúčastněných.

o Rozhovor – dvou nebo více osob. V programech PP se tato metoda spíše nevyužívá.

o Napodobování – „přebírání určitých způsobů chování od jiných, zejména starších vrstevníků či osobností, které jsou autoritou pro danou skupinu“. Rozlišujeme bezprostřední nápodobu a zprostředkovanou nepřímou nápodobu (např. z četby).

Metody aktivizační

Aktivizační metody mají v preventivních programech zásadní roli a jsou nejčastěji využívány. Díky těmto metodám se vytváří příjemné klima ve skupině. Jsou časově náročné a vyžadují důkladnou přípravu.

o Diskuse – forma komunikace, při které probíhá aktivní výměna názorů mezi lektorem a skupinou. Tato metoda slouží jako efektivní nástroj pro výcvik komunikace a pozitivních sociálních postojů. V programech je často používána.

o Řešení problému – zásadní roli zde hraje zkoumání a tvořivé myšlení. Obsahuje vyhledávání a třídění informací, které vedou k řešení daného problému.

o Metoda situační – „rozšiřuje řešení problémů do jejich reálné podoby v životě nebo v profesi. Základní fáze metodického postupu jsou: prezentace případu (slovní, písemná, film, video atd.), hledání dalších informací, řešení případu (individuálně, ve skupinách), rozbor variant řešení, diskuse, vyhodnocení výsledků a zobecnění závěru.“

o Metoda inscenační – základem je aktivní proces učení v modelových situacích. Využívány jsou například prvky dramatické výchovy.

Metody komplexní

Komplexními metodami jsou skupinové a kooperativní práce, projektové činnosti a organizační činnosti. V preventivních programech jsou tyto metody často využívány a doporučovány.

o Brainstorming – „hlavním smyslem je vyprodukovat co nejvíce nápadů a následně posoudit jejich užitečnost. Přínosem metody je rozvoj divergentního myšlení, které je důležitým východiskem pro další možnosti při hledání řešení problému.“ Brainstorming je často využíván při nižším počtu účastníků.

Mediální technologie – „využití audiovizuálních programů a počítačová podpora výuky. Uvedené možnosti mají v současné době nezastupitelné místo v programech PP. Při jejich zvládnutí a promyšlené integraci do ostatních použitých metod v PP jsou vysoce efektivní, účastníci jsou však v pasivní pozici, proto je nutná kombinace s metodami aktivizačními.

5.4 Preventivní program rizikového chování v předškolním vzdělávání

Současný legislativní rámec nevyjímá předškolní vzdělávání z tvorby preventivního programu rizikového chování. Doporučujeme preventivní program (někdy nazývaný jako minimální preventivní program) vypracovat jako samostatný dokument, který bude popisovat realizaci prevence rizikového chování v předškolním vzdělávání.

5.4.1 Obsah preventivního programu rizikového chování předškolního vzdělávání

Zaměření tematických oblastí:

- seznámit děti s typy rizikového chování a s různými důvody, proč se lidé chovají rizikově,
- s možnostmi předcházení a řešení šikany včetně projevů agrese a nerespektování agresivity,
- s podstatou přátelství, kamarádství a jeho důležitosti pro lidský život,
- s nebezpečím plynoucím z manipulace s použitými jehlami a stříkačkami, s možností nákazy závažnými chorobami,

- s tím, proč je důležité užívání většiny léků pouze na doporučení lékaře,
- s riziky nedodržování základní osobní hygieny,
- s různými typy potravin, které se řadí k tzv. zdravým nebo nezdravým – nezdravý životní styl,
- s tím, proč je důležitá existence určitých norem, předpisů a zákonů pro možnost spokojeného života každého člena společnosti,
- s důležitostí pomoci v mezilidských vztazích,
- s riziky kontaktu s neznámými lidmi,
- s rizikovými sporty a bezpečností v dopravě,
- s riziky sexuálního zneužívání a syndromu CAN.

5.4.2 Návrh struktury preventivního programu pro MŠ

Vypracování samostatného preventivního programu je jednou z cest, jak si prevenci rizikového chování naplánovat a vyhodnotit a také ho srozumitelně přiblížit rodičům, respektive zákonným zástupcům dětí. Samozřejmě může být součástí již samotného ŠVP, ale vypracováním samostatného dokumentu, který se prevenci věnuje, je větší možnost lépe prevenci rizikového chování v MŠ vyspecifikovat. Nadto níže navržená podoba preventivního programu může být v mnohém podobná struktuře ŠVP a její zpracování tak bude jednodušší, protože se bude jednat o metodu, která je všem pedagogickým pracovníkům dobře známa.

Charakteristika MŠ	Stručná charakteristika MŠ – např.
Analýza současného stavu	Popis aktuálního stavu v MŠ – počet tříd, žáků, zaměstnanců. Riziková místa v budově, na zahradě, v okolí MŠ. Výskyt rizikového chování v MŠ.
Cíle preventivního programu	Dlouhodobé x střednědobé x krátkodobé. Vždy co nejvíce konkrétní, aby bylo snadné vyhodnotit, zda byly splněny. Cílovou skupinou jsou žáci, pedagogové, ale i rodiče.
Metody a formy, časová dotace	Popis, kdy a jak bude cílů dosaženo.
Organizace prevence v MŠ	Kdo se na realizaci cílů bude podílet, jaká bude jeho role a odpovědnost. Včetně spolupráce s dalšími organizacemi.
Evidence	Jak a kde jsou evidovány rizikové projevy chování žáků, mimořádné situace, volené postupy, opatření a další související záznamy.
Evaluace	Hodnocení realizovaných aktivit, zda dochází k plnění cílů.
Přílohy:	
Harmonogram akcí na školní rok	Přílohou preventivního programu může být harmonogram akcí na školní

	rok, který je průběžně aktualizován.
Adresář	Adresář s aktuálními kontakty na spolupracující organizace.

Preventivní program je stejně jako ŠVP veřejným dokumentem. Není tedy možné např. v části analýza současného stavu MŠ uvádět jména žáků, kteří mají rizikové projevy chování.

Na plnění cílů preventivního programu se podílí pedagogové, žáci a v neposlední řadě i rodiče (zákonní zástupci žáků). Je zřejmé, že k tomu, aby byla primární prevence efektivní, potřebujeme jednotný přístup a spolupráci pedagogů a rodičů. Zařazujte do programu tedy takové akce, kde bude probíhat vzájemná spolupráce pedagogů, dětí a zákonných zástupců. Tím bude rozvíjena vzájemná důvěra a vztah všech zúčastněných. Vybudování takového vztahu je často dlouhodobé, ale v důsledku velice přínosné.

6. ŠVP PV a prevence rizikového chování v praxi

V realizaci primární prevence rizikového chování se osvědčuje používat aktivity specifické i nespécifické primární prevence. Oba typy prevence mají svůj význam a dohromady tvoří dobře fungující komplex.

V praxi lze využívat metody a formy, které jsou v MŠ již dobře zavedené. V následujících ilustrativních příkladech je jistě poznáte.

Hra na obchod

- *slušné chování k druhým („dobrý den, prosím, děkuji, na shledanou...“)*
- *respekt autority (prodávajícího)*
- *tolerance (ne všichni nakupují stejné zboží)*
- *zdravý x nezdravý životní styl (výběr potravin)*
- *prevence v adiktologii (děti si kupují pouze nealkoholické nápoje, nemohou si kupovat cigarety)*
- *mezilidské vztahy, kontakt s neznámými osobami (ostatní zákazníci)*
- *respektování norem a zákonů (zboží zaplatím)*
- *bezpečnost v dopravě (cesta z obchodu domů)*
- *rizika sexuálního zneužívání (cesta domů přes opuštěná místa, park...)*

Lékárna

- *hra na zákazníka, který přichází do lékárny pro léky by mohla splňovat všechny body uvedené při hře na obchod*
- *dalším benefitem je seznámení dětí s pravidly při užívání léků, lze zahrnout i následky nedodržování hygieny a nezdravého životního stylu*

U lékaře

- *i zde se setkáváme s většinou situací hry na obchod*
- *dále lze zahrnout téma sexuálního zneužívání a syndrom CAN*
- *manipulace se stříkačkami*
- *důležitost dodržování osobní hygieny*

Uvedené scénáře ukazují, že není nutné organizovat přednášky na dané téma, ale mnohdy postačí, když dětem otevřeně odpovíte na jejich dotazy, které v souvislosti s hrou budou mít.

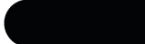
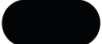

Prevence jako pohádka

Již v úvodu byla uvedena pohádka Červená Karkulka jako jedna z možností, kdy se s prevencí děti setkávají a my jako dospělí si často ani neuvědomujeme, že už preventivně působíme. I spousta dalších pohádek a příběhů může být k realizaci prevence rizikového chování využita. Téměř v každém příběhu najdeme alespoň jedno téma, jehož prostřednictvím se prevenci můžeme věnovat. A to se vší vážností a s úctou k pohádkám, pouze na ně nahlédneme z jiného úhlu než běžně při vyprávění před spánkem.

Např. Dlouhý, Široký a Bystrozraký (prevence rasismu, xenofobie, prevence šikany, extrémně rizikové sporty); Otesánek (poruchy příjmu potravy, zdravý x nezdravý životní styl); O perníkové chaloupce (vandalismus, krádeže), Dvanáct měsíčků (prevence syndromu CAN). A tak by bylo možné pokračovat...

6. Závěr

Tento metodický materiál byl tvořen s cílem usnadnit pedagogickým pracovníkům předškolního vzdělávání orientaci v problematice školní primární prevence, do které spadá i předškolní vzdělávání. Znova připomínáme, že legislativa neukládá vytvoření Minimálně preventivního programu (Preventivního programu) v předškolním vzdělávání jako povinnost. Z našeho pohledu je však jeho vytvoření a následné

používání velmi užitečné. Věříme tedy, že tato publikace bude pro většinu čtenářů přínosem.

Často se v předškolním vzdělávání realizují aktivity, které odpovídají svým obsahem primární prevenci, nejsou však nikde ukotveny a mohou být jen nahodilé. I toto je důvod, proč je dobré si ujasnit, co vše v MŠ s dětmi děláme a co z toho jsou aktivity primární prevence.

Nezapomínejme ovšem na skutečnost, že nejsilnějším „učitelem“ je právě osobní vzor, který dětem poskytujeme. Naše chování a postoje, které zaujímáme a děti je od nás přijímají. Buďme tedy dobrými vzory. Třeba Červenými Karkulkami, které v košíčku nosí celozrnnou bábovku a domácí šťávu.

Použité zkratky

CAN – syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte

ČR – Česká republika

MŠ – Mateřská škola

PAS – Poruchy autistického spektra

Pk – Pardubický kraj

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

PV – předškolní vzdělávání

RVP PV – Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání

SPC – Speciálně pedagogické centrum

ŠVP – Školní vzdělávací program

ZŠ – Základní škola

ZUŠ – Základní umělecká škola

Použité zdroje

- BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN isbn978-80-87258-47-7.
- MIOVSKÝ, Michal, ZAPLETALOVÁ, Jana. (2006). Primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace. Příspěvek přednesený na III. ročníku celostátní konference Primární prevence rizikového chování „specializace versus integrace“, 27.-28.11.2006, Praha. Sborník abstrakt, 21.
- Metodický pokyn MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví vydaným pod č.j. 10 194/22002–14.

**Název: Metodický materiál pro předškolní vzdělávání
v oblasti prevence rizikového chování**

Autor: Mgr. Jana Klementová, Mgr. Markéta Sychrová
Recenze: Martina Kainková, učitelka MŠ; PhDr. Petra Novotná,
ředitelka PPP
Grafický návrh: Michal Špitálský, Jakub Tesařík

**Metodický materiál vznikl v rámci dotačního titulu
MŠMT Podpora primární prevence v Pardubickém kraji
2020**

Příloha

Dotazník pro MŠ

Evaluace primární prevence v mateřských školách Pardubického kraje

V rámci projektu Podpora primární prevence v Pardubickém kraji provádíme šetření v mateřských školách Pardubického kraje v oblasti primární prevence. Výstupy dotazníkového šetření budou prezentovány na IV. ročníku konference Bezpečné klima ve školách Pk a poslouží k vytvoření metodiky – obsahového návrhu ŠVP pro MŠ (kapitola prevence rizikového chování). Výstupy budou také veřejně dostupné na internetových stránkách Pedagogicko – psychologické poradny Ústí nad Orlicí - pppuo.cz. Prosíme Vás o zapojení se do dotazníkového šetření. Dotazník je anonymní a je sestaven tak, aby Vám zabral minimum času. Děkujeme za Vaši spolupráci.

1. Označte prosím, v jak velké obci či městě sídlí Vaše mateřská škola.
 - méně než 1000 obyvatel
 - 1000 - 10 000 obyvatel
 - 10 000 - 30 000 obyvatel
 - nad 30 000 obyvatel

2. Kterým rizikovým jevům se v rámci prevence ve Vaší mateřské škole věnujete? Můžete vyznačit více odpovědí.
 - Záškoláctví
 - Šikana a extrémní projevy agrese
 - Extrémní rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
 - Rasismus a xenofobie
 - Negativní působení sekt
 - Sexuální rizikové chování
 - Závislostní chování
 - Syndrom týraného a zanedbávaného dítěte
 - Poruchy příjmu potravy
 - Žádnému z výše uvedeného

3. Kdo ve Vaší mateřské škole koordinuje primární prevenci?
- Ředitel / ředitelka
 - Ředitel / ředitelka zastávající současně funkci školního metodika prevence
 - Pověřený pedagog / pedagožka
 - Pedagog / pedagožka pověřený/á funkcí školního metodika prevence
 - Všichni pedagogové ve svých třídách
 - Nikdo
 - Jiné...
4. Má Vaše mateřská škola vytvořený Minimální preventivní program (Preventivní program)?
- Ano
 - Ne
5. Probíhá ve Vaší mateřské škole vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování? V možnosti "jiné" můžete svoji odpověď okomentovat.
- Ano
 - Ne
 - Jiné...
6. S jakými organizacemi či fyzickými osobami spolupracujete v rámci zajištění primární prevence? Můžete označit více odpovědí.
- Pedagogicko-psychologická poradna
 - Středisko výchovné péče
 - Speciálně pedagogické centrum
 - Policie České republiky
 - Městská policie
 - Krajský úřad
 - Městský úřad
 - Nezisková organizace
 - Fyzická osoba

- Základní školy
- Hasiči
- Domov pro seniory
- Jiné...

7. S jakým rizikovým chováním se ve Vaší mateřské škole setkáváte. Můžete označit více odpovědí.

- Agrese
- Šikana
- Kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií
- Násilí
- Intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus, xenofobie a homofobie
- Nezdravý životní styl
- Rizikové sporty
- Rizikové chování v dopravě
- Poruchy příjmu potravy
- Sebeпоškozování
- Nerespektování autority
- Jiné...

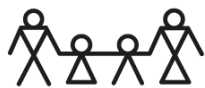
8. Zde máte prostor pro připomínku či komentář.

Prostor pro poznámky

Pedagogicko-psychologická poradna
Ústí nad Orlicí